

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ

**АРХЕОЛОГІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ
2015**

КИЇВ * 2016

УДК 904(477)
ББК Т4(4УКР)2/4я43
А-87

Головний редактор
БОЛТРИК Юрій Вікторович, канд. іст. наук

Редакційна колегія
БУЙСЬКИХ Алла Валеріївна, д-р іст. наук
ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович, канд. іст. наук
ЗАЛІЗНЯК Леонід Львович, д-р іст. наук, проф.
ІВАКІН Гліб Юрійович, член-кореспондент НАН України, проф.
КРИЖИЦЬКИЙ Сергій Дмитрович, член-кореспондент НАН України
КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, канд. іст. наук
МОЦЯ Олександр Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.
ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, д-р іст. наук, проф.
ПОТЄХІНА Інна Дмитрівна, канд. іст. наук
СКОРИЙ Сергій Анатолійович, д-р іст. наук, проф.
СУПРУНЕНКО Олександр Борисович, канд. іст. наук
ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Ростислав Всеволодович, д-р іст. наук, проф.
ЧАБАЙ Віктор Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

*Затверджено до друку Вченою радою
Інституту археології НАН України*

Прийм матеріалів:
Польовий комітет ІА НАН України
просп. Героїв Сталінграда, 12
м. Київ 04210
тел. (044) 254-11-37, 254-11-66
факс (044) 418-33-06

*Виходить за підтримки
ВГО «Спілка археологів України»*

А-87 Археологічні дослідження в Україні 2015. — К.: Стародавній Світ, 2016. — 272 с.
ISBN 978-966-2608-32-8

Видання є щорічником, який готується до друку Польовим комітетом Інституту археології НАН України. Містить інформаційні повідомлення про роботу археологічних експедицій поточного польового сезону.

Стане в нагоді науковцям, студентам і всім, хто стежить за розвитком сучасної української археологічної науки.

УДК 904(477)
ББК Т4(4УКР)2/4я43

В оформленні обкладинки використано фото городища Червоний Маяк на Херсонщині і знахідок із нього; фото *О.С. Дзюладзе*

ISBN 978-966-2608-32-8

© Інститут археології НАН України, 2016
© Автори статей, 2016

Редактор: *І.В. Черновол*; оформлення обкладинки: *А.В. Панікарський*; верстка: *С.А. Горбаненко*

ПП «Видавництво «Стародавній Світ»
тел.: (044) 599-34-43
e-mail: books@ancientry.org
www.ancientry.org

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3991 від 24.02.2011 р.

Підписано до друку 16.12.2016 р. Формат 60 × 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Antiqua. Ум. друк. арк. 32,3.
Тираж 300 прим. Зам. № 16-12.

І.А. Сніжко, Л.І. Бабенко

НОВІ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ КАМ'ЯНОГО ВІКУ НА ХАРКІВЩИНІ

Пізньопалеолітична експедиція Харківського історичного музею влітку 2015 р. провела розвідки на території Балаклійського р-ну Харківської обл. Метою робіт був пошук нових пам'яток кам'яного віку в районі, де фіксуються природні поклади кременю і кварциту.

Балаклійський район розташований на південному сході Харківської області. З північного заходу на південний схід його перетинає р. Сіверський Донець з високим (до 80 м) розрізаним ярами правим берегом та низьким рівнинним лівим. Із правим берегом пов'язані крейдяні відклади, що виходять на поверхню і беруть участь у формуванні рельєфу. Тут фіксуються поклади плитчастого та жовнового кременю різної якості та кварциту, що використовувались як сировина для виготовлення знарядь впродовж різних історичних епох.

Пам'ятки кам'яного віку на території району фіксувалися з 1920-х рр. Палеолітичні знаряддя знайдені М.В. Сібільовим біля с. Щурівка, мезолітичні стоянки досліджувались біля с. Завгороднє та с. Петрівське М.В. Сібільовим у 1920–30-ті рр. та Д.Я. Телегіним у 1950-ті рр. Неолітичні стоянки відомі біля смт Андріївка, м. Балаклія, с. Волобуївка, с. Завгороднє, с. Залиман, с. Крейдянка, с. Морозівка, с. Петрівське, с. Протопопівка, с. Савинці, с. Чепіль, с. Щурівка. Вони відкриті та досліджувались у 1920–1930-ті рр. М.В. Сібільовим, у 1950–60-ті рр. Д.Я. Телегіним, Б.А. Шрамком.

Цьогорічними розвідками охоплено ділянку вздовж правого берега р. Сіверський Донець та його приток від с. Крейдянка до с. Щурівка (рис. 1, 1). Результатом стало відкриття 4 місцезнаходжень кременю, випадкова знахідка пізньопалеолітичного знаряддя та огляд відомої раніше пам'ятки.

Село Криничне розташоване на правому березі р. Сіверський Донець. На двох полях, поділених невеликим яром, приблизно за 1,5 км на південь від села, зафіксоване місцезнаходження кременю та фрагментів кераміки бронзової доби (рис. 1, 1, пункт 1). Зібраний тут кремій можна поділити на дві групи, в залежності від характеру сировини та стану поверхні. До першої групи належать нуклеїдний уламок зі слідами зустрічного сколювання, сколи формування та підправки нуклеусів, верхня частина значно спрацьованого призматичного

нуклеуса, відщепи та пластинчасті відщепи, лусочки, фрагмент медіальної частини двоскатної мікропластинки. Всі артефакти виготовлені з крейдяного високоякісного чорного кременю місцевого походження, вкриті патиною різного ступеня інтенсивності — від молочно-білої до легкої димчастої, біло-блакитної.

До групи предметів без патини зараховано артефакти, виготовлені з двох сортів кременю — чорного високоякісного крейдяного прозорого та напівпрозорого, а також сірого — від зовсім світлого до темного плямистого непрозорого. З чорного кременю виготовлено вкладень до серпа часу пізнього бронзового віку (рис. 1, б), скреблоподібне знаряддя на масивному сколі підправки нуклеуса та скреблоподібне знаряддя на напівпервинному відщепі. Зафіксовані нечисленні відщепи та уламки. Із сірого плямистого непрозорого кременю без патини виготовлено пласку сокиру, що представлена фрагментом середньої частини (рис. 1, 7). Її можна датувати енеолітичним часом. Знайдено відщепи, лусочки, уламки з цієї сировини.

Далі було обстежено мис, утворений великою давньою балкою. На лівому борту цієї балки, внизу вздовж тальвегу розташоване с. Первомайське. Вздовж верхньої частини лівого борту балки знаходиться дачний кооператив, на північ від нього — поле. На цьому полі, яке було напередодні зоране, зібрано нечисленний підйомний матеріал. З північного заходу поле обмежене урочищем Довжик та давньою балкою (рис. 1, 1, пункт 2). Знахідки із кременю з патинованою поверхнею представлені двома нуклеоподібними уламками, двома напівпервинними відщепами з густою білою патиною, відщепом та уламками, один з яких — зі слідами перебування у вогні. Також знайдено масивний відщеп — скол підправки нуклеуса із сірого непрозорого кременю без патини. На площі мису трапляються уламки плитчастого кременю, але переважає крейдяний чорний високоякісний кремій у вигляді великих підокруглих конкрецій. Крім того, на поверхні мису знайдено фрагменти кераміки: частини стінок та ручок середньовічних амфор, фрагменти стінок ліпних горщиків.

Мис, утворений правим бортом балки, де знаходиться с. Первомайське, та р. Сі-

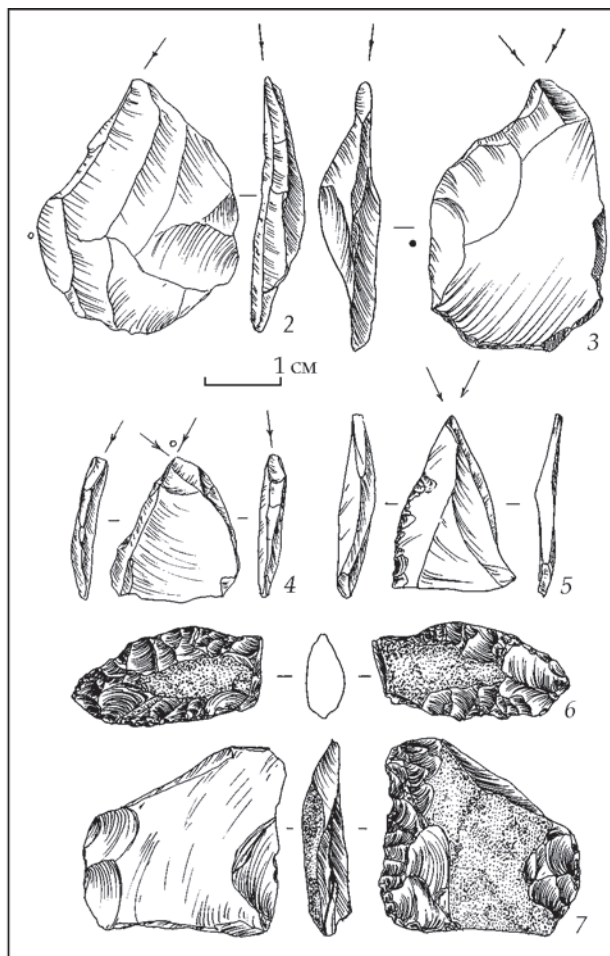

Рис. 1. Розвідки на території Балаклійського району Харківської області: 1 – маршрут, відкриті та обстежені пункти; 2–4 – с. Волобуївка: різці, кварцит; 5 – с. Волобуївка: різець, кремій; 6 – с. Криничне: вкладень до серпа, кремій; 7 – с. Криничне: фрагмент пласкої сокири, кремій

верський Донець, дуже високий та крутий. Тут знаходиться поле, обмежене з північного боку цією балкою, а з південного сходу великою балкою з відносно пологими схилами – Хомин Яр (рис. 1, 1, пункт 3). На південно-східному краю поля зібрано нечисленний підйомний матеріал: вкриті патиною спрацьований призматичний нуклеус, нуклевидний уламок, двоскатна мікропластинка, дрібні відщепи та лусочки. Із чорного та сірого непрозорого кременю без патини виготовлені відщепи, в тому числі напівпервинні, фрагмент середньої частини двоскатної мікропластинки, лусочки.

На схід від Хоминого Яру, на території садового кооперативу, на дорозі, що йде до поля поміж будинками (рис. 1, 1, пункт 4), знайдено пластинчастий відщеп з густою молочно-білою патиною, скол формування / підправки призматичного нуклеуса з легкою патиною та ділянкою жовтої кірки, пластинчастий відщеп з легкою патиною, фрагменти патинованих реберчастих сколів, лусочки.

На східній околиці с. Червона Гусарівка, на дорозі вздовж р. Сіверський Донець (рис. 1, 1, пункт 5) було знайдено патинований відщеп з виділеним жальцем – проколку, яку було принесено або змито згори.

На схід від с. Волобуївка зафіксоване велике місцезнаходження крем'яних та кварцитових артефактів – майстерня з первинної обробки поруч з виходами сировини. Вперше воно було локалізоване у 1931 р. М.В. Сібільовим. А у 1989 р. його оглянув Ю.В. Буйнов і зробив припущення, що тут знаходилось місце видобутку крем'яної сировини, позначене ямами та викидами у вигляді кіл над ними. Він повідомив, що профілі ям спостерігались у зрізі схилу берега р. Чепіль на відстані 1,5 км від с. Волобуївка в напрямку до с. Чепіль. Розвідками експедиції Харківського історичного музею 2004 р. була обстежена територія вздовж обох берегів р. Чепіль від с. Волобуївка до с. Чепіль, але місця давніх виробіток сировини візуально простежені не були. На мисоподібній площадці на схід від села було зібрано підйомний матеріал, що розпадався на дві групи: патинований косоретушний різець на первинному відщепі, відщепи, лусочки та одноплощадковий клиновидний нуклеус, заготовка біфасу, відщепи, лусочки без патини.

Розвідки 2015 р. дозволили точніше локалізувати це місцезнаходження. Воно розташоване на схід від с. Волобуївка, на

полі, обмеженому з одного боку селом, з протилежного, східного — лісосмугою, на півночі — р. Чепіль, на півдні — автодорогою (рис. 1, 1, пункт б). Колекція зібраного підйомного матеріалу виявилась доволі великою та репрезентативною. Судячи з характеру знахідок, можна припустити, що на цьому місці, біля відслонень та виходів на поверхню покладів кременю та кварциту різної якості, відбувалась первинна обробка сировини та виготовлення знарядь впродовж різних історичних епох.

Крем'яні вироби за станом поверхні можна поділити на три групи. До першої належать предмети з густою молочно-білою патиною, яка іноді вкрита дрібними круглими заглибленнями. Це нуклевидний уламок, первинні та напівпервинні сколи формування та підправки нуклеусів, відщепи, лусочки. Знаряддя із вторинною обробкою представлені серединним різцем (рис. 1, 5) та долотовидним знаряддям.

До другої групи належать крем'яні вироби з шаром білувато-блакитної патини: нуклевидні уламки, один з яких використовувався як відбійник, сколи формування та підправки нуклеусів, відщепи, пластинчасті відщепи, пластинки, лусочки.

Третя група включає предмети без патини і може бути датована часом неоліту-енеоліту. З не дуже якісного кременю чорного кольору з коричневими плямами виготов-

лено біфас — заготовку для сокири-різака, дво- та триплощадкові нуклеуси, сколи підправки нуклеусів, відщепи, пластинчасті відщепи, фрагмент двоскатної пластинки, лусочки. Із сіро-коричневого смугастого та плямистого непрозорого кременю виготовлені торцеві та конічний нуклеуси, сколи підправки нуклеусів, відщепи, лусочки.

Особливу групу складають знахідки із кварциту. Представлені сколи формування та підправки нуклеусів, відщепи, лусочки. Найбільш цікавими є три різці — два серединні (рис. 1, 3, 4) та боковий (рис. 1, 2).

Приблизно за 50 м від краю поля в бік села берег р. Чепіль дуже крутий. Там, де він не задернований, в осипах можна спостерігати скупчення кварциту, пісковика, кременю, ідентичних за кольором та структурою до заготовок та знарядь, зібраних на полі.

Серед знахідок також представлено фрагменти ранньосередньовічної кераміки салтівської культури: ручки та фрагменти стінок амфор, фрагменти стінок та донної частини кухонних горщиків, орнаментовані горизонтальними прокресленими смугами, прясло зі стінки горщика, лощило, виготовлене із стінки амфори.

Балаклійський район залишається цікавим та перспективним для пошуків палеолітичних пам'яток. Терени біля с. Волобуївка є потенційно цікавими для проведення стаціонарних досліджень.